

Yazar Bilgileri
Author(s)

Dr. Suat Alan
Bağımsız Araştırmacı
suatalan12@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7738-3386

Öz

Korkut Tuna, Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü olarak adlandırılan sosyoloji geleneğine mensup olan ve Türkiye'de şehir sosyolojisini tarihsel ve eleştirel bir yaklaşımla inceleyen önemli bir sosyologdur. İçinde yetiştiği sosyoloji geleneğinin bakış açısını büyük ölçüde benimseyen Tuna'nın çalışmalarında öne çıkan konuların başında şehir çalışmaları gelmektedir. Korkut Tuna'nın, şehir çalışmalarındaki temel amacı şehirlerin ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını açıklamaktır. Tuna'nın şehir çalışmalarına olan ilgisi, 1980'li yıllara kadar uzanmaktadır. Bu dönemden itibaren hazırladığı iki doçentlik tezi ve bilimsel yayınlar, onun bu alandaki katkılarını değerlendirmek için önemli kaynaklar sunmaktadır. Tuna'nın temel tezi, ilk şehirlerin Doğu'da ortaya çıktığı ve zaman içinde Batı'ya doğru yayıldığı yönündedir. Bunun yanı sıra, Doğu ve Batı'daki şehirlerin birbirinden farklı gelişim süreçlerine sahip olduğunu belirten Tuna, mevcut literatürde Doğu'nun bu süreçlerde yeterince ele alınmadığına dikkat çekmektedir. Bu çalışmada, Tuna'nın şehir konusuna neden ilgi duyduğu, şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasına dair görüşleri, feodal düzen ile şehir arasındaki ilişkiyi nasıl ele aldığı, küreselleşme ve şehir arasındaki bağlantıya dair öngörülleri ve mikro düzeyde gerçekleştirdiği şehir çalışmaları incelenmektedir.

Abstract

Korkut Tuna is an important sociologist who is a member of the sociology tradition called the Istanbul school in Turkish sociology history and who examines urban sociology in Turkey with a historical and critical approach. Tuna, who largely adopts the perspective of the sociology tradition in which he was raised, has urban studies as one of the most prominent topics in his studies. Korkut Tuna's main goal in urban studies is to explain the emergence and spread of cities. Tuna's interest in urban studies dates back to the 1980s. The two associate professorship theses he prepared from this period and his scientific publications provide important resources to evaluate his contributions in this field. Tuna's basic thesis is that the first cities emerged in the East and spread towards the West over time. In addition, Tuna, who states that cities in the East and West have different development processes, draws attention to the fact that the East has not been adequately addressed in these processes in the existing literature. This study examines Tuna's interest in the subject of cities, his views on the emergence and spread of cities, how he addressed the relationship between the feudal order and the city, his predictions about the connection between globalization and the city, and his urban studies at the micro level.

Makale Tarihleri
History of Article

Geliş Tarihi /Received
14.02.2025

Kabul Tarihi/Accepted
24.04.2025

Anahtar Kelimeler / Keywords

Korkut Tuna/Korkut Tuna
Sosyoloji/Sociology
Şehir/Urban
Şehirlerin Ortaya Çıkışı/Emergence of Urbans
Şehir Sosyolojisi/Sociology of Urban

Makale beyanı

Bu çalışma, yazarın Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalında hazırlanan "Türk Sosyoloji Tarihinde İstanbul Ekolü: Korkut Tuna Örneği" başlıklı yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

Teşekkür, Çıkar Çatışması ve Katkı Oranı Beyanı

Statement of Acknowledgment, Conflict of Interest and Contribution Rate

- Çalışmada çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Atıf / Citation

Alan, S. (2025). Korkut Tuna'nın Şehir Çalışmaları. *Olgu Sosyoloji Dergisi*, 4(1), ss. 12-22.

DOI

<https://doi.org/10.58632/olgusos.1639813>

1. Giriş

Korkut Tuna'nın temel ilgi alanlarından en önemlisi şehir çalışmalarıdır. Tuna'nın şehir çalışmaları doçentlik tezleri ve beraberindeki pek çok makalede vücut bulmuştur. Tuna'nın şehir çalışmalarına ilgi duyması 1979 ve 1980 yıllarında gittiği Fransa'da edindiği tecrübeler sonucu iyice pekişmiştir. Bunun sonucunda, Tuna konuya ilişkin iki doçentlik çalışması hazırlamıştır. İlk çalışmasını Toplum Açıklama Girişimleri Olarak Şehir Teorileri adı ile hazırlamış; fakat kabul edilmemiştir. Bu durum Tuna'nın performansını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Daha sonra, Orhan Türkdoğan'ın teşvik ve ısrarı ile ilk başta hazırladığı tez üzerinde bir takım ekleme ve çıkarmalar yaparak yeniden doçentlik için başvuruda bulunmuş ve bu başvuru neticesinde tezi kabul edilerek doçentlik tezi ile doçent olan son düşünürlerden birisi olmuştur (Bulut ve Arlı, 2008, s. 344). Tuna'nın kabul edilen doçentlik tezi, Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme adı ile 1987 yılında İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını olarak basılmıştır. Tuna, 2011 yılında doçentlik tezi olarak sunduğu ve reddedilen ilk çalışması ile kabul edilen ikinci çalışmasını birleştirerek, Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri adı ile yeniden basmıştır. Şehir sosyolojisine ilişkin teorik çalışmaları akademik yaşamı boyunca sürdüren Tuna, mikro boyutta şehir çalışmalarına da el atarak içinden geldiği sosyoloji geleneğine yeni bir mecra açmıştır.

İçinden geldiği sosyoloji geleneğinin öğretilerini temel alarak şehir konusuna yaklaşan Korkut Tuna, Türkiye'de şehir sosyolojisi alanında farklı bir yer edinmiştir. Bu farklı konum "Türkiye'de şehir sosyolojisine hâkim kuramsal bilgide "aktarmacılık" ya da uygulamalı çalışmalarda belli yöntem ve teknikler arasına sıkıştırılmış saha araştırmalarına dayalı kısa ömürlü çalışmalar yerine kalıcı eserler vermiş" (Keskin, 2020, s. 3185) olmasından ileri gelir. Buna karşın, Tuna'nın şehir konusuna yönelik özgün yaklaşımı Türkiye'de pek üzerinde durulan bir konu olmamıştır. Bu bağlamda literatüre bakıldığında Tuna'nın şehir çalışmalarına dikkat çeken üç makale ile karşılaşmaktadır. Bunlardan ilki Oya Okan'ın (2011) Şehir, Tarih, Sosyoloji: Korkut Tuna'nın Şehir Yaklaşımı adlı çalışmasıdır. İkincisi Köksal Alver'in (2011) Korkut Tuna ve Şehir Sosyolojisi başlıklı makalesiyken, üçüncüsü ise Enes Battal Keskin'in (2020) Korkut Tuna Sosyolojisinde Şehir adlı makalesidir. Bu makalelerin yanı sıra Suat Alan tarafından hazırlanan Türk Sosyoloji Tarihinde İstanbul Eklü: Korkut Tuna Örneği (2015) adlı yüksek lisans çalışmasında da konuya dikkat çekildiği not edilmelidir.

Sınırlı sayıda çalışmaya konu olan Korkut Tuna'nın şehir çalışmalarına dikkat çekmek bu çalışmanın temel amacıdır. Bu bağlamda Tuna'nın şehir konusuna ilgi duyma gerekçelerinden konuya yaklaşımına, makro boyutta şehir çalışmalarından mikro boyutta şehir çalışmalarına kadar, şehir konusuna dair düşünceleri tüm boyutlarıyla ortaya konulmaktadır.

2. Niçin Şehir

Şehir çalışmaları daha çok makro boyutta olan Korkut Tuna'nın, şehir sosyolojisine ilgisi, 1980'li yılların başlarına kadar geri götürülebilir. Şehir konusuna ilgi duymasının çeşitli sebepleri olduğunu belirten Tuna, şehir olayı ile sosyolojinin kapsamlı ve geçerli açıklamalara ulaşacağına inanmaktadır. Bu anlamda, şehir olayının bizi tarihin derinliklerine götürebildiğini, her aşamada, toplumda ortaya çıkan değişme ve gelişmeleri de yansıttığını, bunun yanında şehir alanının çok çeşitli araştırmaların yapılabileceği bir alan olduğunu belirtmektedir (Tuna, 1987, s. IV). Tuna, şehir konusuna ilgi duymasının önemli bir sebebi olarak da şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Daha öncesinde şehir üzerine çalışmaya başlamıştım. Kafamda vardı zaten. O dönemde CHP'nin seçim söylemlerinde siyasetin artık şehir tarafından tayin edilebileceği tarzında laflar vardı (...) Bu laflar, bende bir çağrışım yaptı ve şehir konusunun önemli olduğunu düşünmeye başladım. Tabi bu arada Baykan Bey, ilk tanışmamızda bana bazı kitaplardan bahsetmişti. Bunların arasında Gordon Childe'in Tarihte Neler Oldu gibi kitapları vardı. Barthold'un kitabı vardı. Ben bunları aldım. Fransa'dan, buradan aldım. Bunlar da etkili olmuştu. Şehir konusuna böylece başlamış oldum" (Bulut ve Arlı, 2008, s. 339).

Korkut Tuna'nın çalışmalarında şehir ismini tercih etmesi, diğer bir ifade ile kent değil de şehir ifadesini kullanması üzerinde durulması gereken bir durumdur. Hilmi Uçan'ın kent ve şehir arasında yaptığı; "kent, şehrin büyümüş, azmanlaşmış, sorunları artmış şeklidir. Şehir klasik yerleşim yerlerinin adıdır; kent ise modern toplumun kurduğu şehirdir" (2009, s. 183) şeklindeki ayırım, Tuna'nın şehir kavramını kullanma gerekçesi hakkında fikir verebilir. Zira Tuna'nın "şehir" kavramını kullandığı ve makro boyutta ele aldığı şehir çalışmaları daha çok şehrin tarihi kökenine yönelik çalışmalar iken; "kent" ifadesini kullandığı şehir çalışmaları ise daha çok mikro boyutta çalışmalar olup, şehrin büyüyen ve karmaşıklaşan yapısına yönelik çalışmalardır.

Korkut Tuna'nın şehir konusuna yaklaşımı, Doğu-Batı çatışması ekseninde şekillenen eleştirel sosyoloji anlayışı ve geriden gelip günümüze varan tarihi bakış çerçevesinde şekillenmiştir (Okan, 2011, s. 314). Şehirlerin günümüzün en çarpıcı ve ortak olayı olması yanında, tarihi bir boyutunun da mevcut olması, Tuna'nın şehir konusuna yaklaşımında "tarihilik" özelliğinin üzerinde biraz daha fazla durmasına ve onu sadece bugün için değil, geçirmiş olduğu tarihi süreç içerisinde de ele almasına yol açmıştır (Tuna, 1987, s. 7).

Korkut Tuna'nın şehir konusu ile ilgili şu tespiti de oldukça dikkat çekicidir: "Şehirler, birçok konuda sanıldığının aksine, kendi açıklamasını kendi içinde taşımayan bir toplum gerçeği olarak, kendi dışındaki ilişkilerin ürünü olarak var olmuşlardır" (Tuna, 1994, s. 139). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere şehirlerin ortaya çıkması ve yayılması kendi dışındaki bir takım ilişkilerin sonucunda gerçekleşmiştir. Bu anlamda şehir ve şehir olayını anlamak için, şehrin dışındaki bu olayları anlamak gerekmektedir. Görüldüğü gibi Korkut Tuna, şehirler ile toplum ve toplum olayları arasında bir bağ kurmaktadır. Şehirlerin hangi toplum ilişkilerinin ürünü olduğu, hangi toplum gelişmesinin ve toplum

örgütlenmesinin şehirleşmeye yol açtığı ve bunun hangi toplum gereklerini karşıladığı Tuna'nın üzerinde durduğu meselelerdir (Tuna, 1987).

"Şehir, kendisinden önceki köy örgütlenmesinin açmazları karşısında ortaya çıkmış bir örgütlenme biçimi olarak karşımızda bulunmaktadır" diyen Tuna, şehri köyün sorunlarına aranan çözüm neticesinde ortaya çıkmış bir örgütlenme biçimi olarak değerlendirmektedir (Tuna, 2009). Tuna, şehri temelde bir örgütlenme biçimi olarak ele alır. Örgütlenmenin ileri bir seviyesi, gelişkin bir örneğidir şehir (Alver, 2011, s. 331). "Şehir aynı zamanda aşılammış bir örgütlenme biçimidir de. Kendisinden daha ileri ve daha karmaşık bir örgütlenmeyi toplumlar henüz başaramamışlardır. Ortadan kalkan medeniyetler ve şehirlerin yerini başka medeniyetler ve şehirler almıştır" (Tuna, 2009, s. 16).

Şehrin serüveni aynı zamanda insanlığın serüvenidir. Başka bir deyişle şehrin tarihi insanlığın tarihi ile örtüşmektedir (Tuna, 2009, s. 16). Fakat şehrin serüveni sanayileşme ile yeni bir boyut kazanmış, yeni şehir modelleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanayi ile birlikte şehirlerin fiziki görünüşleri de önemli ölçüde değişmiştir. Tuna, sanayileşme ile birlikte yeni bir form kazanan şehir olgusuna, sanayi temelli bir yaklaşımla bakmak yerine, şehre sanayi olayından çok eskilere dayanan tarihi bir olgu olarak bakmaktadır (Tuna, 1987). Israrlı bir şekilde şehirlerin başlı başına, bağımsız birimler şeklinde değil, belli ilişkilerle açıklanması gerektiğini vurgulayan Tuna, toplum ve toplumsal olayların açıklanmasında ve anlaşılmasında şehrin merkezi bir birim olduğuna dikkat çekmektedir (Alver, 2011, s. 333). Özellikle şehrin artık-ürün neticesinde ortaya çıktığı savı, Tuna'nın çalışmasının önemli bir boyutunu oluşturmaktadır.

3. Şehir Sosyolojisi

Tuna, şehir sosyolojisinin tarihsel gelişimi, ortaya çıkışı ve yaygınlaşmasıyla birlikte belirli tartışma alanlarına ilgi duymaktadır. Şehir sosyolojisi üzerine yapılan çalışmaları siyasal, toplumsal ve dönemsel bağlamda ele alarak, hem Batı sosyolojisindeki hem de Türkiye'deki şehir sosyolojisi araştırmalarının temel özelliklerini, eğilimlerini ve bağlamlarını incelemektedir (Alver, 2011, s. 333). Bu yönüyle, Tuna'nın şehir sosyolojisi alanındaki çalışmaları çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Korkut Tuna, şehir olgusunu tarihsel derinliğiyle ele almanın yanı sıra, Batı sosyolojisinde bu olgunun nasıl incelendiği konusuna da odaklanmıştır (Tuna, 1987, s. 7).

Korkut Tuna, Batı sosyolojisinde şehir konusunu üç dönemde ele almaktadır. İlk dönemde Ortaçağ şehrine yönelik yaklaşımları değerlendirdiği görülmektedir. Bu noktada, Henri Pirenne ve Max Weber'in yaklaşımları değerlendirmiştir. İkinci dönemde ise Sanayi olayına bağlı ele alışı değerlendirilen Tuna, Emrys Jones ve Arnold Toynbee'nin açıklamalarını ele almıştır. Son bölümde ise günümüz sorunları açısından şehir konusuna eğilen Tuna, Chicago Okulu ve şehir planlama çalışmalarını değerlendirmiştir (Tuna, 1987, s. 13-70).

Sanayi devrimi ile birlikte Batıda toplumsal ve siyasal alanda pek çok değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. Batıdaki bu değişim ve dönüşüm, Batının pek çok alanda üstünlük elde etmesine olanak sağlamıştır. Bu üstünlüğü şehirler üzerinden de okumak mümkündür. "Sanayi devrimi Batı'ya büyük bir güç ve üstünlük sağlamıştır. Batı kendisine güç ve üstünlük sağlayan bu unsurları araştırıp, bunları kendi çıkarına sürdürmek isteyecektir" diyen Tuna (1987, s. 20), Henri Pirenne ve Max Weber'in şehir sosyolojisine ilgi duymasını bu duruma bağlamaktadır. Yani Pirenne ve Weber, Batının elde ettiği bu üstünlüğü şehir olgusu üzerinden açıklama yoluna gitmişlerdir.

Henri Pirenne, 1893 yılında yayınladığı, Ortaçağ Şehir Kuruluşlarının Kökeni adlı makalesinde, büyük çoğunluğu Alman araştırmacılar tarafından gerçekleştirilen açıklama modellerinden hareketle orta çağ şehirlerinin ortaya çıkış ve yaygınlaşmalarındaki süreci açıklamaya girişmiştir (Tuna, 1987, s. 21). Pirenne, makalesinde, Batı'nın üstünlüğünü şehir olgusu ile temellendirme yoluna başvurmuştur. Zira Pirenne, "Batı'nın ilk defa kendi cevheriyle baş başa kaldığı orta çağdan, dünyaya yön veren büyük bir uygarlık çıkarması üzerinde durarak; bunun, orta çağ içinde filizlenen burjuvaların ve bunların kurduğu şehirlerle, müesseselerinin eseri olduğunu kuşkulara yer vermeyecek bir biçimde açıklamak istemişti" (Tuna, 1987, s. 30). Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere Pirenne, Batının sanayi olayı ile birlikte ele geçirmiş olduğu üstünlüğünü şehir olgusu üzerinden açıklama yoluna gitmiştir.

Ortaçağ şehri ile ilgili diğer bir değerlendirme ise Max Weber'e aittir. Weber, şehir olgusunu ele alırken otorite tiplerinden gayr-ı meşru otorite tipini kullanır. Bu otorite tipine bağlı olarak şehir, "geleneksel otoritenin tükendiği, karizmatik otoritenin henüz bulunmadığı ve yasal bürokratik otoritenin henüz doğmadığı bir ortamda sürüp giden çıkar çatışmalarının artışında ortaya çıkar" (Remy ve Vöge, 1974, s. 212'den alıntılan Tuna, 1987, s. 33).

Batı şehrini ön plana çıkaran Weber'e göre, gerçek anlamda şehir sadece Batı toplumlarında vardır. Çünkü Batı şehri, özerk ve bağımsız bir şekilde kendi yönetim ve yargılamasına sahipti. Dünyadaki diğer tüm şehirler bu özellikleri taşımadıklarından dolayı şehir sayılmazlardı (Tuna, 2013a, s. 342). Pirenne ile benzer şekilde, Weber de Batı'nın sanayileşme süreciyle kazandığı üstünlüğü şehir yapıları üzerinden açıklamaya çalışmaktadır.

Korkut Tuna, Ortaçağda şehir olgusunu ele alan Pirenne ve Weber'in yaklaşımlarından sonra, sanayi olayına bağlı değerlendirmeleri ele almıştır. Bu anlamda Emrys Jones ve Arnold Toynbee'nin görüşlerini değerlendiren Tuna, Batı şehrinin, sanayi olayı ile birlikte mutlak hâkimiyetini sağladığını ve bu yöndeki yaklaşımların dünyada kabul gördüğünü ifade etmektedir.

Sanayi olayına bağlı olarak, geçmişin değerlendirilmesi ve tarihi gelişmenin tek bir süreçmiş gibi sanayi devrimi ile sonuçlandığı şeklindeki anlayışın şehir konusundaki temsilciliğini yapan Emrys Jones, şehir olgusunu ele alırken ikili bir ayrıma gitmekte ve şehir olayını sanayi-öncesi şehri ve Batı şehri şeklinde sınıflandırmak suretiyle ele almaktadır

(Tuna, 1987, s. 41-47). Jones'un ele alışı, ideal şehir tipi sanayi olayından sonra ortaya çıkan ve Batıya özgü olan şehir tipidir.

Batı sosyolojisinde şehir konusunu sanayi olayına bağlı olarak değerlendiren diğer bir isim Arnold Toynbee ise üçlü bir ayırım yapmakta ve şehir olgusunu; geleneksel şehirler, mekanize şehirler ve geleceğin dünya şehri şeklinde sınıflandırarak ele almaktadır. Sanayi öncesi şehirlere yeni bir adlandırma yaparak sistemleştiren Toynbee, sanayi öncesi şehirler için geleneksel şehirler ismini kullanmaktadır. Mekanize şehirleri, sanayi şehirleri olarak değerlendiren Toynbee, bu şehirleri açıklarken teknolojiye başvurmuştur. Toynbee, mekanize şehirlerin bir takım açmazlarla karşılaştığını, bu açmazlardan kurtulmalarının geleceğin dünya şehri ile yani şehrin evrensel boyutlara ulaşması ile aşılabileceğine inanırken; Korkut Tuna, Toynbee'nin geleceğin dünya şehri fikrinin gerçekleşme ihtimalinin bulunmadığını belirtmektedir (Tuna, 1987, s. 47-53). Günümüzün küresel kentlerinin Toynbee'nin geleceğin dünya şehri olarak tasavvur ettiği şehir modeline uygun olup olmadığı, üzerinde durulması gereken bir ayrıntıdır.

Korkut Tuna, Batı sosyolojisinde şehir olgusunu irdelerken, son olarak günümüz sorunları açısından meseleye yaklaşan görüşleri değerlendirmektedir. Bu anlamda, Chicago okulunun görüşlerini irdeleyen Korkut Tuna, Alver'e (2011, s. 335) göre, şehir sosyolojisi çalışmalarında Chicago okulunun ayrıcalıklı yerini tespit etmiştir. Korkut Tuna'ya (1987, s. 57-59) göre, bireyin kentsel çevresi ile ilişkisinin türünü ortaya koyan çeşitli açıklamalar Chicago Okulunun şehir konusunu ele alışı ve açıklamalarında etkili olmakla birlikte, Chicago şehri de böyle bir yaklaşımda etkili olan önemli bir faktör olmuştur. Zira Chicago şehri, 1860'tan 1930 yılına kadar geçen 70 yılda 31 kat büyüyerek, 108.206 kişilik nüfustan 3.373.753 kişilik bir nüfus potansiyeline ulaşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı, pek çok toplumsal sorunu da beraberinde getirmiş ve farklı ilişki tiplerini ortaya çıkarmıştır. Böyle bir ortamın oluşması ve beraberinde oluşan ilişkiler yumağı yeni bir araştırma grubunun doğmasına yol açmıştır. Bu araştırma grubu da Chicago Okulu olarak adlandırılmıştır.

ABD'nin birçok şehrinde olduğu gibi, Chicago şehrinde de sanayinin gelişmesi ile birlikte ani bir büyüme meydana gelmiş ve Avrupa'daki tarihi gelişmelerin doğurduğu sıkıntıları yaşamadan sanayi olayı ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu ani değişimin çözülmesi amacıyla yürütülen çabalar birçok araştırmacının bir araya gelmesine ve bir okulun oluşmasına olanak sağlamıştır. Korkut Tuna, günümüz sorunları açısından şehir olgusuna yönelik yaklaşımları değerlendirirken, bu okulun yanında şehir planlama ve ülke düzenleme çalışmalarına da değinir. Ona göre, şehir planlama ve ülke düzenleme çalışmalarının temel amacı, bir takım sorunlarla karşılaşan şehirleri değiştirerek ve düzenleyerek topluma istenilen yönün verilmesi istenmesidir (Tuna, 1987, s. 55).

Batı sosyolojisinde şehir konusunu yukarıda ifade edilen isimler çerçevesinde ele alan Korkut Tuna, "Şehir Sosyolojisinin Dünyu Bugünü Üzerine" adlı çalışmada Gideon Sjoborg ve Henri Lefebvre gibi düşünürlerin ele alışlarına da vurgu yapmaktadır (Tuna, 2013a, s. 342-343). Bunun yanında, Toplum Açıklama Girişimi Olarak Şehir Teorileri adlı yapıtında da Henri Lefebvre'ye ayrıcalıklı bir yer ayıran Tuna, sanayileşme ve şehirleşme olgularına açıklık getirmektedir (Tuna, 2013b, s. 139-154).

Korkut Tuna'nın Batı sosyolojisinde şehir başlığı altında ele aldığı şehir sosyolojisi çalışmalarında, Batı şehrinin merkeze konularak şehir olgusunun ele alındığı görülmektedir. Batı, sanayileşme ile birlikte ele geçirdiği üstünlüğünü her alanda sürdürmek istemiş ve bu açıdan şehir sosyolojisi çalışmalarında da Batı şehri bilimsel bir temellendirme ile ideal bir şehir tipi olarak Batılı düşünürler tarafından dünyaya lanse edilmiş ve dünyada da bu şekilde kabul edilmiştir (Tuna, 1987).

Batı sosyolojisinde şehir olgusunu, ana hatları ile bu şekilde ele alan Korkut Tuna, Türkiye'deki şehir sosyolojisi çalışmalarına da değinmiştir. Türkiye'deki şehir sosyolojisine yönelik teorik çalışmaların ilk kez, 1930'larda Hilmi Ziya Ülken'le başladığını, ancak alanın uzun zaman ilgisiz kaldığını belirten Tuna, şehir sosyolojisine ilginin 1960'lı yıllarda artmaya başladığını ifade etmektedir (Alver, 2011, s. 335). Şehir sosyolojisine yönelik pratik çalışmalar ise 1928 yılında, Müstakbel Ankara Şehri Planı yarışması ile başlamış ve 1934 yılında İstanbul'da bir takım atılımlarla sürmüştür (Tuna, 2013a, s. 345). Türkiye'de, şehir sosyolojisine yönelik çalışmaların üniversite öğretim üyeleri ve çeşitli bölümlerin gayretleri ile sürdürüldüğünü belirten Tuna, 1960 yılından sonra artan şehirleşme ve buna bağlı olarak ortaya çıkan gecekondulaşma olayının, Türkiye'deki şehir sosyolojisinin ana malzemesini oluşturduğu tespitinde bulunmaktadır (Tuna, 2013a, s. 346).

Batı şehir sosyolojisinde hâkim olan yaklaşım biçimi, sanayi olayına bağlı olarak gerçekleşen bir yaklaşım biçimidir. Sanayi olayını evrenselleştiren ele alış biçimleri, Türkiye'nin şehir sosyolojisi için önemli açmazlara neden olmaktadır. Her şeyden önce Türk şehirlerinin oluşumu ve yaygınlaşması sanayiye bağlı olarak gerçekleşmemiştir. Bu nedenle, sanayiye bağlı olarak ortaya çıkan değerlendirme biçimleri, sorunların çözümü için yeterli olmamaktadır. Korkut Tuna'ya göre böyle bir durumda, Türkiye şehir sosyolojisi, kendine özgü bir ele alış biçimi ile sorunlara yaklaşmalı, sorunların çözümü için kendi kavramlarını kullanmalı, kendi görüşünü evrenselleştiren Batı şehir sosyolojisine eleştirel yaklaşmalı ve Batı şehir sosyolojisinin teori ve uygulamalarını gözü kapalı bir şekilde takip etmemelidir. Ona göre, Türkiye şehir sosyolojisinin meseleleri Türkiye toplumunun hayat tarzı ve şehirleşme problemleri etrafında şekillenmelidir (Alver, 2011, s. 335). Tuna'nın bu yaklaşımı, aynı zamanda içinden geldiği sosyoloji geleneği ile önemli ölçüde örtüşmekte ve sahip olduğu sosyoloji anlayışını yansıtmaktadır.

4. Şehirlerin Ortaya Çıkışı ve Yaygınlaşması

Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması, Korkut Tuna'nın çalışmasının odağını oluşturmaktadır. Tuna, şehirlerin ortaya çıkışı konusunda, Doğu ve Batı dünyalarını şehirler üzerinden ele alır. Şehirlerin ne zaman, nerede, hangi ilişkiler sonucu ve nasıl ortaya çıktığını ayrıntılı bir şekilde ele alan Tuna, bu ele alışı Doğu-Batı yaklaşımını kullanır. Ona göre

her iki dünya farklı ilişkiler sonucu şehirleri ortaya çıkarmıştır. Bu farklılığa karşın, her iki dünyanın ortak özellikleri ve buna bağlı ilişkileri de vardır (Alver, 2011, s. 336). Korkut Tuna'ya göre, "tarihte ortaya çıkan ilk şehirler insan topluluklarının tarih sahnesine çıkışları sırasında karşılaştıkları sorunlara benzer veya değişik çözümler buldukları ve bunlara bağlı başarıları ölçüsünde gelişme kaydettikleri bir sırada Doğu'da görülen ve belli ilişkilere bağlı örgütlü bir gelişmenin ürünü olarak ele alınabilirler" (1987, s. 74). Yani tarihte görülen ilk şehirler, Doğu bölgelerine ait şehirlerdir. Bu şehirlerin ortaya çıkışı da belli ilişkilerin sonucunda gerçekleşmiştir.

Batı şehir teorilerine karşı Doğu şehirlerini ön plana çıkaran Tuna'ya göre, tarihte ilk şehirler, yakın Doğu'da Fırat ve Dicle vadilerinden oluşan Mezopotamya bölgesinde ve Nil vadisinde ortaya çıkmışlardır. Ona göre İlk şehirlerin ortaya çıktığı bölgeler, Asya topraklarının özellikleri nedeniyle, farklı şekillerde örgütlenmişlerdir (Alver, 2011, s. 336; Tuna, 1987, s. 82). İlk şehirlerin örgütlenme biçimi için "Doğu örgütlenmesi" ifadesini kullanan Tuna, üretim denetim örgütlenmesi, askeri örgütlenme, merkezileşme, sulama kanalları, örgütleyici-yönetici kadrolar, artık ürün, endüstriyel üretim ve ticaret kavramları etrafında Doğu örgütlenme biçimine açıklık getirmektedir (Tuna, 1987).

Doğu şehirleri bir çözümün sonucunda ortaya çıkmış; fakat ortaya çıktığı coğrafya ile sınırlı kalmamış, çevreyi de etkileyerek, kendine benzeyen yapıların ortaya çıkışına da olanak sağlamışlardır. Böylece, şehir olgusu Doğu dünyası ile sınırlı kalmamış, başka dünyalara da yayılmıştır tespitinde bulunan Tuna, şehir olgusunun ilk görüldüğü yer olarak Doğu toplumlarını göstermekte ve Batı şehirlerinin daha sonra ve farklı sebepler sonucu ortaya çıktığını vurgulamaktadır (Alver, 2011, s. 336-337). İlk şehirlerin Doğu örgütlenmesi ile birlikte ortaya çıkması ve bir takım sorunlara çözüm üretmiş olması, örnek alınmalarına ve yeni şehirlerin ortaya çıkmasına, diğer bir ifade ile şehirlerin yaygınlaşmasına olanak sağlamıştır. Korkut Tuna, bu noktada Doğu örgütlenmesi dışında yeni bir örgütlenmeden bahsetmektedir. Bu örgütlenme Doğu-dışı örgütlenmedir. Yeni bir örgütlenme ile birlikte yeni bir uygarlık da ortaya çıkmıştır. Bu yeni uygarlık ile birlikte uygarlık çatallaşmasının ortaya çıktığını, bu çatallaşma ile birlikte tarihte iki farklı uygarlığın hüküm sürmeye başladığını belirten Tuna, bu uygarlıkların farklı doğrultularda hareket etmelerine karşın birbirleriyle ilişki içinde olduklarını belirtmektedir (Tuna, 1987, s. 99).

Korkut Tuna, ilk şehirlerin Doğu örgütlenmesine bağlı olarak, özellikle tarım bölgelerinde ortaya çıkmasının, onların tarım faaliyetleri ekseninde şekillendiği şeklinde algılanabileceğini, bu yüzden ilk şehirlerin kendi üretimlerine ve üretici güçlerine sahip tarım dışı iktisadi faaliyet merkezleri olarak ortaya çıktığının bilinmesi gerektiğini belirtmektedir. Korkut Tuna, tarımda sağlanan artık ürünün ve şehirlerde ortaya çıkan tarım dışı üretim faaliyetlerinin, şehirlerin yönetim merkezi olarak belirmelerine yol açtığını ifade etmektedir. Ona göre, şehirler bu yönüyle ele alındıkları zaman idari, askeri, siyasi ve dini faaliyetlerin de örgütlendiği yerleşim merkezleri olarak kabul görecektir (Tuna, 1987, s. 100-101).

Korkut Tuna, şehirlerin yaygınlaşması konusunu ele alırken, ilkin Doğu örgütlenmesi etrafında yaygınlaşan şehirlere açıklık getirmektedir. Tuna'ya (1987, s. 101) göre, Doğudaki şehirlerde ortaya çıkan ve bu şehirlere gerçek kimliğini kazandıran tarım dışı üretim faaliyetlerinin (ticaret ve sanayi) sürdürülebilmesi için gerekli olan koşullar, yeni şehir alanları ile mümkün olabilmektedir. Başka bir ifade ile "karışıklaşan ve farklılaşan toplum ilişkilerinin sürdürülmesi yolunda gerekli olan artık-ürünün devamlı ve düzenli bir biçimde birikimi şehirler dışındaki başka bir toplum biriminde mümkün olmayınca şehirlerin yeni alanlarda da ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır" (Tuna, 1987, s. 102).

Şehirlerin yaygınlaşması ile birlikte, şehirler ile birlikte ortaya çıkan bir takım örgütlenmelerin de yaygınlaştığı görülmektedir. Özellikle üretim sonucu ortaya çıkan artık ürün ve farklı bölgeler ile yapılan ticaret ile birlikte iktisadi örgütlenmenin yaygınlaşması ve bununla birlikte merkezi yönetimin sistemli bir şekilde farklı bölgeleri tek çatı altında birleştirmesi bu anlamda dikkat çekmektedir. Tuna'ya göre; "bütün bu gelişmelere bağlı olarak yeni şehir alanlarının (...) Anadolu'da ve Doğu Akdeniz sahillerinde belirdiği anlaşılmaktadır. Bu yeni şehir alanları ile birlikte eski şehir merkezleri arasındaki ilişkiler Doğu'daki şehirleşmenin boyutlarını ortaya çıkarmaktadır" (1987, s. 105).

Doğu örgütlenmesi bağlamında şehirlerin yaygınlaşmasından sonra, Doğu-dışı örgütlenme ve bu örgütlenmeye bağlı olarak ortaya çıkan şehirlere değinen Tuna, "artık ürünün varlığı Doğu dışında, Doğu modeline ulaşamamış toplumlarda da bir canlanmaya ve bunun açık belirtisi olan şehirler ve şehirleşmeye yol açmıştır" (1987, s. 108) tespitinde bulunmaktadır. Bu anlamda, Tuna'nın yaklaşımında şehirleşmenin olabilmesi için artık-ürünün olmazsa olmaz koşul olduğu görülmektedir. Artık-ürünün varlığı ise beraberinde merkezi bir örgütlenmenin varlığını şart koşacaktır. Korkut Tuna, şehirleşmenin temel koşulunun artık-ürün ve merkezi bir örgütlenme olduğunu ısrarla vurgulamaktadır. Bu savını ise Kıbrıs adasının ancak Doğu örgütlenmesi ile karşılaşınca şehirleşebildiği argümanı ile açıklamaktadır. Tuna'nın (1987, s. 110) ifadesine göre, "konumu ve sahip olduğu imkânlar açısından önemli bir potansiyele sahip Kıbrıs'ın ancak Doğu ticareti çerçevesine dâhil olduktan sonra hızla şehirleştiği anlaşılmaktadır. Bakır madeninin varlığı uzman bir işçi kesiminin oluşmasına yol açsa bile şehirlerin ortaya çıkmasına yol açmamıştır."

Doğu-dışı örgütlenmede ilk şehir örneği ise Girit adasının Knossos şehri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şehrin ortaya çıkması Doğu örgütlenmesinden etkilense de kendine has yeni bir örgütlenme biçimini de geliştirmiştir. Girit adasının Mısır, Asya ve Ege sahillerinin arasında, Akdeniz'in ortasında yer alması ve tunç madeninin bulunması, Girit adasına daha ileri imkânlar sağlamıştır. Tuna'ya göre, Britanya sahillerinden getirilen kalayın, Kıbrıs adasından getirilen bakır ile birleştirilerek Mısır'a satılmasını içeren bu yeni örgütlenme, Girit'e denizlerde de bir egemenlik sağlamıştır (Tuna, 1987, s. 111).

"Neticede Girit adasının temsilciliğini yaptığı bu yeni iktisadi örgütlenme Doğu şehir uygarlıklarında ortaya çıkan ürün fazlasını ticaret ve korsanlıkla elde ederek önceki toplum örgütlenmesinin besleyemediği nüfusa geçim imkânları sağlamış olmaktadır. Bütün doğal imkânlara rağmen Kıbrıs'ta bu

işin başaranlamamış olması bize örgütlenmenin şehirleşme için zorunlu bir faktör olduğunu göstermektedir (...) Doğu-dışı örgütlenmesinin, kendi üretmediği bir ürün fazlasından yola çıkarak bir mamul ve hammadde trafiğini örgütleyerek sorunlarına çözüm bulduğu anlaşılmaktadır. Bu örgütlenmenin şehirleri bu çözüm doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Şehirlerin her biri kendisini besleyecek tarım alanından, bir geri-ülkeden yoksun oldukları için kendi dışlarındaki güç ve imkânları kullanabildikleri ölçüde ayakta kalabilecek siteler şeklinde ortaya çıktılar” (Tuna, 1987, s. 112).

Şehirleşmenin temel koşulu olarak görülen örgütlenmenin, Doğu dışında farklı bir biçimde seyrettiği görülmektedir. Bu farklı örgütlenme, farklı şehirleşme biçimlerini doğurmuştur. Doğu dışında görülen bu şehirleşme biçimi Site’ler şeklinde ortaya çıkmıştır. Tuna’ya göre, Site’lerin de önemli açmazları vardı. En önemli açmazları fazla nüfus barındıramıyor olmalarıydı. Hammadde ticaretinden mamul madde ticaretine geçmek bile nüfus sorununa çözüm getirememişti. Bu noktada, çözüm olarak yeni koloniler yaratma yoluna gidilecekti. Böylece, nüfus baskısı biraz olsun hafifletilmiş olacaktı. Tuna, Yunan toplumlarında görülen köleliğin ortaya çıkışını da bu gelişmelere bağlamaktadır (Tuna, 1987, s. 112–113).

Bir olgu olarak şehir, ait olduğu toplum, çevre, dünya ve inanç öbeğine bağlı olarak şekillenir. Bu yönüyle pek çok şehir modelinden bahsetmek mümkündür (Alver, 2011, s. 335). Korkut Tuna’nın şehir çalışmasında böyle bir ele alış ile ilk şehirlerden başlayarak, geçen zamana bağlı olarak dünya üzerinde ortaya çıkan farklı şehir modellerini ele aldığı görülmektedir. Bu anlamda, Tuna’nın ilk şehirlerin yanında Helen-Roma şehirleri, Batı Orta Çağ şehirleri, İslam şehirleri ve Osmanlı-Türk şehirlerini ele aldığı görülmektedir (Tuna, 1987). Doğu-dışı örgütlenme sonucu ilk şehirlerin, farklı bir uygarlığın yeni bir örgütlenme sistemi oluşturması ile ortaya çıktığını belirten Tuna, Doğu-dışı örgütlenmede şehirleşme sürecinin daha ileri boyutlarına da açıklık getirmektedir.

Batı Avrupa’da, feodal düzenin çözülmesi ve yerine yeni bir düzenin kurulmasında önemli rol oynayan burjuva sınıfı, Doğu bölgesi ile kurduğu ticari ilişkiler ve gerçekleştirdiği coğrafi keşifler sonucu, Doğudaki zenginlikleri Batıya taşıyarak Batıda yeni bir medeniyetin oluşumuna ve buna bağlı olarak yeni şehir modellerinin gelişimine önemli katkılar sağlamıştır (Tuna, 1989). Feodal düzenin yıkılarak, yeni şehir modellerinin oluşmaya başlaması sadece burjuva sınıfının Doğu ile kurduğu ticari ilişkiler ve coğrafi keşifler sonucu olmuştur. Tuna’ya (1994, s. 143) göre, Amerika kıtasının keşfi de Avrupa’daki şehirlerin canlanışına önemli katkılar sağlamıştır.

Amerika’nın keşfi, Batı şehri açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Amerika’nın keşfinden sonra dünya üzerindeki şehirleşme olgusu sömürge ilişkilerine göre şekil almaya başlamıştır. Gerek Amerika kıtasında, gerekse dünyanın diğer bölgelerindeki şehirlerde bu durumu görmek mümkündür (Tuna, 1994, s. 144). Amerika’nın keşfi ve sonrasında şehirlerde yaşanan gelişme, Batı şehri için yeni bir tanımlama doğurmuştur: “Kentsel toplum”. Tuna’ya göre, Batı, şehirlere sahip olduğu için dünya egemenliğini ele geçirmiş değil, üstünlüğü ele geçirdiği için, yani kendi dışındaki ilişkilerin denetimini ele geçirdiği için kentsel toplum olabilmıştır (Tuna, 1994, s. 146).

Kentsel toplumda yaşanan toplumsal olaylar endüstriye bağlı olarak şekillenmiştir. Avrupa’da sanayi şehri olarak nitelendirilen şehir modellerinin, kentsel toplum söyleminden önce varlık bulması bunun bir göstergesidir. Tuna’ya (2009, s. 20) göre, ortaya çıkan sanayi, şehirleri canlandırmış ve onlara yeni bir kimlik kazandırmıştır. Sanayileşme sonucu şehirlerde artan nüfus, kırdan şehirlere yönelik artan göç ile birlikte farklı bir boyut kazanmış ve sanayi şehri yeni sorunların da yaratıcısı olmuştur. Sanayi şehrinde ortaya çıkan sorunların başında konut sorunu gelmektedir. Konut sorunu ile birlikte Batıda başlayan ve küreselleşme ile tüm dünyaya yayılan kentsel planlama ve düzenleme faaliyetleri ortaya çıkmaya başlamıştır. Kentsel planlama çalışmaları da zamanla bölge ve ülke düzenleme çalışmalarına dönüşmüştür (Tuna, 2009, s. 20-21). Artık sadece şehirlere değil, tüm dünyaya istenilen şekil verilebilecektir.

Bu planlamalar neticesinde, şehirlerdeki barınma sorunu giderilmiş ve kalabalık nüfusun bir arada yaşadığı şehirler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu kalabalık şehirler, Batıda kentsel toplum olarak nitelendirilen toplum modelini simgelemektedir. Tuna’nın (2009, s. 21) ifadesine göre, “Zaman içinde Batı şehirleri üzerindeki nüfus baskısının kalkması sorunların üstesinden gelinmesine yol açacak ve büyük oranlarda şehirlerde toplanan nüfus Kentsel Toplum ifadesini gündeme getirecek ve kendisini sanayi toplumu olarak tanımlayan Batı, bu defa kentsel toplum tanımını benimseyecektir.” Şehir modelinin en son şekli ise küreselleşme ile varlık bulan küresel şehir modelidir. Bu şehir modeline sonraki sayfalarda yer alan küreselleşme söylemi ve şehir bölümünde değinilmektedir.

5. Feodal Düzen ve Şehir

Korkut Tuna’nın şehir çalışmasında üzerinde durduğu önemli konulardan birisi de feodalizm ve şehir ilişkisidir. Tüm toplumların zorunlu olarak geçirecekleri bir düzen olarak kabul edilen feodalizmin, Türk toplumu için geçerli bir düzen olup olmadığı, diğer bir ifade ile Osmanlı’nın yapısının feodalizm ile ilgisinin olup olmadığı konusu, Tuna’nın şehir olgusu ile açıklığa kavuşturduğu bir mevzudur (Tuna, 1989).

Korkut Tuna, feodalizm konusunu ele alırken, ilk olarak feodalizmin ortaya çıkışı ve temel özelliklerinden bahseder. “Feodal olarak nitelendirilen toplum düzeninin ortaya çıkışı, zaman olarak, Roma imparatorluğunun yıkılışından sonra beliren yeni üretim ilişkileri ve örgütlenmesi” (Tuna, 1989, s. 199) ile birlikte gerçekleşmiştir. Feodalizmin ne olduğuna da açıklık getiren Tuna, “feodalizmin toplumsal özellikleri açısından yapılan bir genel değerlendirme ise; onun, kölecî toplum düzeni ile kapitalist toplum düzeni arasında yer alan iktisadi bir sistem şeklinde” (1989, s. 200) tanımlamaktadır. Ona göre, feodal düzenin ortaya çıkış koşulları ve özellikleri şu şekilde ifade edilebilir:

“Feodalizm Roma İmparatorluğunun yıkılışı ve barbar istilaları çerçevesinde Batı toplumlarında karşılaşılan çöküntü sırasında toplum hayatını sürdürme yolunda gerçekleştirilen bir örgütlenme olup,

ortaya çıkışını ve örgütlenmesini kazandıran özellikler açısından belli bir dönem ve yöreye aittir, belli bir tarım üretimi örgütlenmesidir ve dışarıya kapalı bir sistem oluşturmaktadır” (Tuna, 1989, s. 220).

Ortaya çıkış koşulları ve belli bir yöreye has olan özelliklerine rağmen feodalizmin evrenselleştirilme çabasına dikkat çeken Tuna, Karl Marx'ın tarihi gelişmeyi açıklama biçimi olan, tüm toplumların aynı tarihi gelişme çizgisini takip ettikleri şeklindeki ele alışı feodalizmi evrenselleştirdiğini belirtmektedir (Tuna, 1989, s. 220). Korkut Tuna, feodalizmin evrenselleştirilme çabası sonucu, Osmanlı İmparatorluğu'nun da feodal bir sisteme sahip olduğuna yönelik yaklaşımlara karşı eleştirel bir tutum sergilemektedir. Osmanlı'nın tıpkı feodal sistemde olduğu gibi tarıma dayalı bir yapısının olması ve tüm toplumların aynı tarih çizgisini takip edecekleri şeklindeki Batılı bir tarih anlayışı sonucu, Osmanlı'nın hüküm sürdüğü sıralarda Batı'da en verimli dönemini yaşayan Feodal düzenin Osmanlı toplumuna da uyarlaması ile neticelenmiştir. Bu noktada Tuna, Osmanlı'nın feodal sistem ile benzer yönlerini veya feodal sistem ile farklılıklarını ortaya koymaktan ziyade, feodal sistemin tamamen farklı bir sistem olduğunu ortaya koymak için şehir olgusunu ele almıştır (Tuna, 1989).

Korkut Tuna'ya (1989, s. 213) göre, feodalizm ile ilgili yapılan araştırmalarda şehir ve şehirleşme gibi toplumların ana gelişme doğrultularına bağlı olarak sağlıklı değerlendirmelere izin veren olgular göz ardı edilmiştir. Bu sebepten dolayı, feodalizmin gerçek anlamda anlaşılabilmesi için şehir ve şehirleşme olgularının da bilinmesi gerekir.

Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması bölümünde ifade edildiği üzere, ilk şehirler Doğu örgütlenmesi çerçevesinde ortaya çıkmış ve çevreyi de etkileyerek yayılmışlardır. Bu etkilenme sonucu Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde yeni şehirlerin ortaya çıktığı ifade edilmişti. Her iki örgütlenmede de dikkat çeken nokta artık ürün ve bu artık ürünün belli merkezden kontrolü idi. Doğu örgütlenmesi ekseninde şekillenen şehirler, kendi üretim ilişkileri sonucu artık ürün elde etmiş ve bunu merkezi bir örgütlenme ile değerlendirme yoluna gitmişti. Doğu-dışı örgütlenmede ise artık ürün, üretim sonucu elde edilmemiş, deniz yolunu elinde bulundurmaları dolayısı ile başka bölgelerden gelen ürün fazlasına el koymak suretiyle artık ürünlerini oluşturmuşlardı. Kısaca, her iki örgütlenme sonucu ortaya çıkan şehirlerde, artık ürün ve bu ürünün merkezi bir yönetim ile değerlendirilmesi dikkat çekici noktadır. Bu iki ayrı toplum örgütlenmesi, iki ayrı şehir yapılanmasını ortaya çıkarmıştır: Bir tarafta, Doğu örgütlenmesi çerçevesinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan Osmanlı şehri, diğer tarafta ise Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde ortaya çıkan ve yaygınlaşan Batı Avrupa şehri.

Doğu-örgütlenmesi çerçevesinde gelişen Osmanlı şehirleri, üretim yönetim faaliyetlerine bağlı olarak, bunların örgütlenip denetlendiği bölgelerde gelişmişler ve çağın en büyük yerleşim merkezleri halini almışlardır. Doğu-dışı örgütlenme çerçevesinde gelişen şehirler ise artık ürüne sahip olup, merkezi bir örgütlenmeye ulaşmak için çok zaman geçmesini beklemişlerdir (Tuna, 1989, s. 216–217).

Batı Avrupa'da, feodal düzenin hüküm sürdüğü sıralarda şehirleşmenin görülmediğini ifade eden Tuna (1989, s. 217), “feodal düzen kendi artık-ürünü üretilmediği ve mevcut güç ve zenginliklerini bu yolda örgütleyemediği için şehirsiz bir düzendir. Şehirlerle feodalite bir arada bulunamazlar, birinin varlığı diğerini dışarıda bırakır” tespitinde bulunmaktadır.

Batı Avrupa'da, şehirleşmenin yeniden canlanması, mevcut toplum düzeninin değişmeye başlaması ile mümkün olmuştur. Mevcut toplum düzeni olan feodalizmin çöküşü, feodal kadroların dışında yeni bir sınıfın ortaya çıkması ile mümkün olmuştur. Ticari ilişkilerini geliştiren bu sınıf, Doğu ile girdiği ticari ilişkiler sonucu, Doğu'daki zenginlikleri Batıya taşıyarak, Batıda yeni bir düzenin oluşmasına ön ayak olmuştur. Eski toplum düzeninin çözülmesi ve yeni bir toplum düzenine geçilmesine sebep olan bu sınıf burjuva sınıfı olarak nitelendirilmiştir (Tuna, 1989, s. 219).

Korkut Tuna, netice itibari ile feodalizmin belli bir zaman ve yöreye ait olduğunu belirtmektedir. Ona göre, feodalizm Batı Avrupa toplumlarına has olan ve onuncu yüzyılda görülmeye başlanıp, on dördüncü yüzyılda en gelişmiş dönemine yükselen bir sistemdir (Tuna, 1989, s. 202). Aynı şekilde, “feodalizm Doğu'da görülen yükseliş ve zenginlik üretiminin değil, Batı'da görülen asgari düzeyde toplum hayatı sürdürmenin adı olmuştur” (Tuna, 1989, s. 210).

Feodalizmin hüküm sürdüğü dönemde ve coğrafyada şehir olgusu ile karşılaşmadığımızı ana hatları ile ortaya koyan Korkut Tuna, feodalizmin evrenselleştirilmesi sonucu Osmanlı İmparatorluğu'nun da feodal bir düzene sahip olduğu şeklindeki yaklaşımları, Osmanlı'da şehir olgusunun varlığını ortaya koyarak eleştirmekte ve Osmanlı'nın feodal bir düzene sahip olmadığını belirtmektedir.

6. Küreselleşme Söylemi ve Şehir

Korkut Tuna, küreselleşme söylemine dair de bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Onun küreselleşme söylemine yaklaşımı, temel sosyoloji anlayışını da yansıtmaktadır. Bu anlamda Tuna, küreselleşme söylemine eleştirel ve yerel bir bakış ile yaklaşmaktadır. Ona göre; “Küreselleşme Batı dünya egemenliğinin sürdürülmesi ve bir manada mutlaklaştırılması çabalarından ibarettir” (2013a, s. 309). Küreselleşmeye ilişkin bir diğer değerlendirmesi ise şu şekildedir: “Küreselleşme bir kader, mutlak ve kaçınılmaz bir olay değildir. Batının mevcut egemenliğini pekiştirme ve değiştirmeme operasyonudur” (Tuna, 2013a, s. 318).

Küreselleşme söyleminin ortaya çıkışı ve dillendirilmeye başlanması farklı yorumlara sebep olmuştur. Kimi yorumlar, bu söylemi Amerika'nın keşfine kadar geri götürmektedir. Tuna ise bu söylemin tüm toplumlarda tartışılmaya başlanmasının Sovyetler Birliği'nin çöküşü ile birlikte gerçekleştiğini belirtmektedir (Tuna, 2013a, s. 309).

Korkut Tuna'nın küreselleşme söylemine ilişkin bir başka değerlendirmesi ise küresel yerel ayrımında kendisini göstermektedir. Ziya Gökalp'in kültür ve medeniyet ayrımına benzer bir ayrım ile küresel ve yerel kavramlarının

kullanıldığını ifade eden Tuna, bu tutumun masum bir tutum olmadığını, tüm dünyanın Batı medeniyetine entegre edilmek istenmesinin bir yolu olarak görülmesi gerektiğini ifade etmektedir (Tuna, 2003). Küreselleşme söylemine eleştirel ve yerel bir bakış ile yaklaşan Korkut Tuna, Batı medeniyetinin yeni dünya düzeninde aktif rol biçtiği küreselleşme söyleminin gerçek anlamda anlaşılabilmesi için farklı ve önemli bir bakış geliştirmiştir. Ona göre, küreselleşme söylemini anlamamanın önemli bir yolu, küresel şehirleri anlamaktan geçmektedir.

"Küreselleşme, dünyanın kültürel ve ekonomik anlamda aynılaştırılması, ekonomik anlamda tek bir elden yönetilmesi demektir (...) Küreselleşmenin ekonomik düzlemde olduğu gibi kültürel düzlemde, mimaride, kentlerin kuruluş ve gelişmesinde de önemli bir etkisi vardır. Küresel kentler de farklı kültürlerin bir araya getirildiği melez uzamlardır" (Uçan, 2009, s. 182–183). Küreselleşme, dünyayı herkesin, her an, her şeye ulaşabileceği bir alana dönüştürmüştür. Malların, yerlerin, hatta değerlerin aynılaştırıldığı böylesi bir düzende, şehirlerin aynılaşması kaçınılmaz bir durum olarak görülmektedir.

Şehir çalışmalarına ilişkin oldukça geniş ve önemli konuları ele alan Korkut Tuna, şehre ilişkin önemli bir boyut olan küresel şehirlere ilişkin oldukça kısa bir değerlendirmede bulunmaktadır. İlk şehir çalışmalarında ele almadığı küresel şehirler mevzuu hakkındaki eksikliği kendisi de belirtmektedir. Bu eksikliğin farkında olan Tuna, küresel şehirler ile ilgili kısa fakat oldukça ilgi çekici bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır. Küreselleşme tartışmalarının başladığı yıllarda şehir olgusuna eğilen Tuna, şehrin küreselleşmeden etkileneyeceği gerçeğini fark edememiş, fakat küreselleşmenin oldukça hızlı yayılması ve tüm alanlarda olduğu gibi şehir alanında da tüm dünyayı etkisi altına alması, Tuna'nın geç de olsa bu gerçeği fark etmesine sebep olmuştur.

Korkut Tuna, küreselleşme söylemi ve şehir olgusunun ilk olarak Habitat toplantılarında birlikte telaffuz edildiğini belirtmektedir. Ona göre, küreselleşme ve şehir olgusu ile birlikte bir topluma değil, artık toplumlara istenilen yön verilebilecektir. Küreselleşme ve şehir konusunu ele alırken, küreselleşme olgusunun tam anlamıyla anlaşılabilmesi için şehir ve şehre bağlı düzenlemeleri anlamak gerektiğini belirten Tuna, pek çok alanda olduğu gibi, küreselleşmenin şehirler üzerinde de önemli etkilerinin olduğunu belirtmektedir (Tuna, 2013b, s. 172). Aynı şekilde, Uçan'ın (2009, s. 184) da ifade ettiği üzere, "küresel kent ticaretin, teknolojinin, para akışının, eğitim ve kültürün, medyanın, sermaye piyasalarının, ulaşımın odak noktasıdır (...) Küreselleşme kavramı bir aynılaştırma, benzer hale gelme/getirme anlamında bir kavramdır. Kent ve uzam planlamaları da bu düşünce çerçevesinde yapılır" (Uçan, 2009, s. 184).

Korkut Tuna'ya göre, Batı şehir teorilerinin ısrarla üzerinde durduğu Batı şehri merkezli ele alışların temel amacı olan dünyaya istenilen yönün verilmesi fikri, küreselleşme ile yeni bir boyut kazanmıştır. Ona göre, bu temel amacı şehirler üzerinden okumak mümkündür (Tuna, 2013b, s. 173). Zira Batılı bir kavram olan küreselleşmenin kaçınılmazlığı, yine Batı tarafından dünyaya lanse edilmiştir. Batı-dışı toplumlara yansıtılan ve kaçınılmaz olarak sunulan küreselleşme, her alanda olduğu gibi şehir alanında da etkili olmaya başlamıştır. Bu vesile ile Batı tüm dünyaya istediği şekli verme fırsatını yakalamıştır.

Korkut Tuna, küreselleşme söylemi ve şehir konusunu ele alırken, Habitat Çalışmalarından bahsetmektedir. Habitat çalışmaları, İnsan yerleşmeleri üzerine birleşmiş milletler konferansı olarak bilinmektedir. Habitat I ve Habitat II şeklinde düzenlenen konferansların ilki 1976 yılında Kanada'nın Vancouver şehrinde, ikincisi ise 1996 yılında İstanbul'da gerçekleştirilmiştir (Tuna, 2013b, s. 173–174).

1996 yılında, İstanbul'da gerçekleştirilen Habitat II toplantısında iki önemli noktaya dikkat çekilmiştir. İlk dikkat çekilen nokta, acınacak koşullarda yaşayan bir milyarı aşkın kişinin yaşam seviyesini iyileştirmeye izin verecek herkese uygun bir konut projesinin hayata geçirilmesidir. Toplantıda dikkat çekilen diğer bir nokta ise gittikçe artan bir şehirleşme yaşayan dünyada, yaşanabilir insan yerleşmeleri için şehir merkezlerinin ekolojik, iktisadi ve sosyal yaşanabilirliğini garanti altına almaktır (Tuna, 2013b, s. 175). Söz konusu toplantının özünü oluşturan ve dikkatin çekildiği bu iki hususun temel amacı, küreselleşen dünyayı tek tip bir düzene sokma arzusudur. Bu tek tipleştirme ise şehirlerin dizaynı ile gerçekleştirilecektir.

"Habitat toplantıları şehirlere dünya çapında bir çeki düzen verme çabası olarak da değerlendirilebilir. Ya da çok kalabalıklaşan dünya nüfusundan Batının zarar görmemesinin şehirler aracılığı ile araştırılması ve bunun için yeni kural ve ilkeler aranması olarak da meseleye bakmak mümkündür. Başka bir deyişle Habitat toplantıları şehirler aracılığı ile dünyaya da çeki düzen vermek söz konusu edilecektir. Batı dışı şehirlerin ve özellikle kırsal alanların mevcut gelişmeleri dikkatleri ve araştırmaları üzerine çekecek ve bu yaklaşım biçimi ile şehirlerin toplumlara yön vermesi değil artık dünyaya yön vermesi söz konusu olacaktır" (Tuna, 2009, s. 21).

Küreselleşmenin niçin şehirler üzerinden yayılmak istendiğine de açıklık getiren Tuna, şehirler büyümenin ve uygarlığın motorudurlar ve içinde bulunduğumuz yüzyılın başlarında insanlığın yarısı kentsel bölgelerde yaşayacaklardır şeklindeki ifadelerden hareketle küreselleşmenin şehirler üzerinden yayılmak istenmesinin sebebinin belirtmektedir (Tuna, 2013b, s. 175–176).

7. Mikro Boyutta Şehir Çalışmaları

Korkut Tuna, şehir olgusuna ilişkin makro boyutta önemli çalışmalara imza atmıştır. İstanbul sosyoloji ekolünün temel karakteristiği olan makro ölçekli sosyoloji yapma tarzını önemli ölçüde benimseyen Tuna, bu ekolden farklılaşan ve ekole yeni bir anlayış kazandıran isim olarak da dikkat çekmektedir. Bu anlamda, Tuna'nın şehir sosyolojisine ilişkin yapmış olduğu mikro ölçekli bir takım çalışmalardan söz etmek mümkündür. Mikro boyutta yapmış olduğu şehir

çalışmaları daha çok İstanbul şehrine yöneliktir. İstanbul'un tarihi özelliklerine de vurgu yapan Tuna, İstanbul'un, özellikle göç ile birlikte yaşamış olduğu değişim ve dönüşüm üzerinde durmaktadır. Bu anlamda, apartmanlaşma, gecekondulaşma, sanayileşme, şehir planlama çalışmaları ekseninde şehrin değişen yapısını analiz eden bir takım değerlendirmelerde bulunmaktadır.

İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerine vurgu yapan Tuna, İstanbul'u nev-i şahsına münhasır bir dünya şehri olarak nitelendirmektedir. Doğu ve Batıyı birleştiren bir şehir olan İstanbul, ona göre, Doğunun gerçek başşehridir (Tuna, 2004, s. 1). Başka bir yerde ise İstanbul'un artık bir başşehir olmadığını belirten Tuna, İstanbul'un tarihten gelen ihtişamını ise sürdürdüğünü belirtmektedir (Tuna, 2013a, s. 398). Her ne kadar tarihten gelen ihtişamını sürdürse de göç ile birlikte, hızlı bir şekilde büyüyen ve genişleyen İstanbul'da, yapısal ve toplumsal pek çok sorun ortaya çıkmıştır. Bu sorunlar, İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerini tahrip eden bir niteliğe sahip olmuşlardır. Korkut Tuna (2013a, s. 399), bu durumun sonucunda İstanbul'un yeniden şekillenmesi ve belli özelliklere sahip olmasını iki duruma bağlamaktadır: Göçlere bağlı nüfus artışı ve şehir planlama faaliyetleri.

Korkut Tuna'nın ilk dikkat çektiği nokta, göç ile birlikte İstanbul'da ortaya çıkan apartmanlaşma ve gecekondulaşma olgularıdır. Şehrin farklı bölgelerinde ortaya çıkan bu yapılanmalar, aynı şehirde varlık bulan; fakat birbirleri ile herhangi bir ilişki içine giremeyen insanlara mekân olmuşlardır. Apartmanlaşma olgusu, günümüzde küresel bir hal almış bulunmaktadır. Tuna'nın İstanbul örneğinden hareketle ele aldığı bu olgu, dünyanın pek çok yerinde olduğu gibi Türkiye'nin tüm şehirlerinde de görebileceğimiz bir durumdur. Apartmanın İstanbul'a girdiği ve yayıldığı yıllar ile beraberinde şehre yaşattığı değişim ve dönüşümler ve bunun sonucunda ortaya çıkan problemler, Tuna'nın ele aldığı mevzulardır.

Apartmanın İstanbul'un hayatına 1800'lü yılların sonlarında Beyoğlu, Taksim, Şişli/Nişantaşı gibi semtlerde girmeye başladığını belirten Tuna, 1930'lu yıllardan itibaren ise apartmanların yaygınlaşarak İstanbul'un ikametgâh değişiminin simgesi olduklarını ve eski ahşap yapıların yerlerini, mevcut arsalarında, apartmanlara bırakmaya başladığını ve apartmanların İstanbul'un simasının değişmesinde önemli rol üstlendiğini belirtmektedir. 1960'lı yıllardan itibaren ise apartmanlaşmanın şehir ekonomisinde üstlendiği role değinen Tuna, İstanbul'u semt semt, sokak sokak, bina bina dolaşan müteahhitlerin apartmanlaşmanın artışıyla üstlendikleri role vurgu yapmaktadır (Tuna, 2013a, s. 399-400).

Korkut Tuna, apartmanlaşma ile birlikte, İstanbul şehrinin sosyal yapısında meydana gelen değişimlere de açıklık getirmektedir. Apartmanlaşmanın aile yapısı üzerindeki etkisine değinirken, geniş aileden çekirdek aileye geçiş süreci ve apartman yaşamının bunda oynadığı role özellikle vurgu yapmaktadır. Apartman hayatının semtler arasında da bir ayırımın nişanesi olduğunu belirten Tuna, apartmanların mahalle yaşamı ve sokaklar üzerindeki etkisine de değinmekte, aynı zamanda geniş aileden çekirdek aile yapısına geçiş ile birlikte dede, nene ve torunlar arasındaki kültür aktarımının da kaybolduğunu belirtmektedir (Tuna, 2013a, s. 400-401). Korkut Tuna, şehrin merkezinde yaşayan ve apartmanlara hapsedilmiş insanların durumunu resmederken şu ifadeleri kullanmaktadır:

"Resmi şehrin çizilmiş yasal sınırları içinde yaşayanlar, çevrede olup bitenlerden habersizdir. Onlar uygun görülen ve her şeyiyle tek çözüm olarak kabul edilen apartmanlaşmanın hücrel dokuları içine sıkıştıkları için çok yakınlarında bile olup bitenin farkında değildirler. Oturdıkları yerlerin mahalle ve mahalleli ilişkilerini bırakın, komşuluk ilişkilerinden bile sıyrılıp apartman dairelerine kapandıkları için büyük çoğunluğunun birbirini tanıması için ancak büyük bir depremin onları beton hücrelerinden çıkarması gerekmiştir" (Tuna, 2004, s. 4-5)

Korkut Tuna, apartmanlaşma olgusunun yanında göç ile birlikte İstanbul'da ortaya çıkan gecekondulaşma olaylarına da açıklık getirmektedir. Ona göre (2013a, s. 402), "gecekondulaşma olayı; İstanbul'un belediye sınırları dışında gelişen, göç etmiş farklı nüfus gruplarının, konut ve yerleşim sorunlarını kendi başlarına çözme girişimi olarak tanımlanabilir." Özellikle, 1950'li yıllardan itibaren artan içgöç ve bununla birlikte ortaya çıkan çok yönlü nüfus hareketleri, gecekondulaşma olgularının ortaya çıkmasına sebep olmuş ve şehre yönelik çalışmalar bu yeni alanlara yönelmiştir. Bu araştırma alanları günümüze kadar güncelliğini korumuştur. Tuna, gecekondulaşma olgularına yönelen araştırmacıların, İstanbul şehrinin kendisini bırakıp, çevresi ile ilgilendiklerini belirtmektedir (Tuna, 2004, s. 2).

"Gecekondulaşma olarak nitelendirilen ve konut sorunu karşısında bireysel çözüm olarak kabul edilen, ama şehrin çevresindeki doğayı ve özellikle ormanlık alanları tahrip etmekle kalmayıp yarattığı sosyal dokuyu içinden çıkılmaz ve çözüm bulunamaz sorunlarla baş başa bırakan bir yapılaşma ve mekân kullanım biçimi yaratmıştır" (Tuna, 2004, s. 3). Hızlı bir şekilde yayılan ve şehrin dokusunu da değiştiren gecekondulaşma, İstanbul şehrinin nüfusunun artışında önemli bir fonksiyon üstlenmiştir. Büyümenin nüfus artışı ile eş değer kabul edilmesi, bu yapılaşmaya önemli bir anlam yüklemiştir.

Gecekondularda yaşayan insanlar, İstanbul'da yaşayan; fakat İstanbul şehrinin görmeyen bir kitleyi oluşturmaktadır. Tuna, bu durumu ifade ederken İstanbul için, 'İstanbul şehirlisi olmayan bir şehirleşme yaşamaktadır' ifadelerini kullanmaktadır. Aynı şekilde gecekondularda yaşayan insanların deniz görmediğini, tarihi yarımadaı bilmediğini, vapura binmediğini, cami ve parklı meydanlarda dolaşmadıklarını belirten Tuna, bu insanların parçası oldukları şehrin tarihinden, kültür ikliminden yararlanmamış çok kalabalık bir kentli nüfusu oluşturduğunu belirtmektedir (Tuna, 2004, s. 4-5).

İstanbul şehrinde yaşanan değişim ve dönüşüm ile birlikte ortaya çıkan apartmanlaşma ve gecekondulaşma olayları birbirleri ile ilişki içinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Korkut Tuna, bu ilişki biçimini ifade ederken bu olaylar

neticesinde ortaya çıkan kapıcılık ve işportacılık gibi yeni iş alanlarını örnek vermektedir: "Şehrin çeperlerinde başlayarak her yanını kuşatan bu hareket zaman içinde ürettikleri yeni ilişkilerle apartmanlaşan ve buna bağlı olarak ihtiyaçları değişen mevcut şehrin ihtiyacı olan yeni kadroları da ürettiler: Kapıcılar. Gecekondularda yaşayanların gelişen ve karmaşıklaşan ilişkilere sahip olan şehre sundukları diğer bir hizmet ise genellikle 'marjinal sektör' olarak adlandırılan işportacılık oldu" (Tuna, 2013a, s. 403). Bu yeni iş alanları dışında gecekondu ve apartmanlarda ortaya çıkan sorunların çözümü de beraberinde gecekondu ve apartmanlarda ulaşımı sağlayan minibüsçülük, apartmanlarda ki ulaşımı sağlayan dolmuşçuluk gibi daha farklı iş alanlarını da ortaya çıkarmıştır (Tuna, 2013a, s. 404).

Geçen zamana bağlı olarak gecekondu sakinleri de elektrik, su, doğal gaz, ulaşım, eğitim, güvenlik ve sağlık gibi hizmetlerden faydalanmaya başladılar ve bu gelişmelerle şehrin yasal çerçevesine dâhil olmuş oldular. Tuna, bu gelişmenin gecekondu olayının bitmesi anlamına gelmediğini belirtmekte ve gecekondu olayının kılık değiştirerek varlığını sürdürdüğünü gösteren bir gelişme olarak değerlendirmektedir. Tuna, şehrin resmi sınırlarına dâhil olunan bu alanların varoş olarak tanımlandığını ve tipik gecekondu özelliği sergilediğini belirtmektedir (Tuna, 2013a, s. 405).

Korkut Tuna, İstanbul'un bozulan ve tahrif edilen tarihi dokusuna vurgu yaparken Eminönü ilçesini örnek verir. "Belki de asıl İstanbul'u büyük kısmı ile sınırları içinde barındıran Eminönü gece ve gündüz arasındaki nüfus farkı ile önemli bir gösterge olma niteliğindedir. En büyük ve zengin tarihi eserlerin yanında eski nüfusunu ve dokusunu kaybettiği için bir kimlik bunalımı yaşamının izlerini taşımaktadır" (Tuna, 2004, s. 5). Eminönü'ne gündüz akın eden insanlar, gece başka yerlerde barınmaktadırlar. Bu durum, Eminönü'nün geçirdiği dönüşümün bir göstergesidir. "Eminönü bir yanda işyerleri ve imalathanelerin istilası karşısında kaybettiği nüfusunun yerini, şimdi iş yerlerinin de çevreye gitmeleri sonucu boşalan mahalleleri ile bir çöküntüyü yaşamaktadır" (Tuna, 2004, s. 6).

Korkut Tuna (2013a, s. 408–410), göç hareketleri sonucu artan nüfus hareketleri ve bu nüfusun ortaya çıkardığı apartman ve gecekondu olgularının yanında İstanbul'un tarihi ve toplumsal özelliklerinin şekillenmesinde şehir planlama çalışmalarının rolüne de vurgu yapmaktadır. Bu anlamda, kalabalıklaşan şehrin iskânı ve oluşan sanayiye yer bulmak için yapılan planlama çalışmaları Tuna'nın üzerinde durduğu mevzulardandır. Netice itibarı ile İstanbul için, zamana ayak uydurabilen bir şehir nitelemesinde bulunan Tuna, arabesk müzik, yoksulluk kültürü gibi yeni kavramların da İstanbul'un toplumsal ilişkileri sonucu ortaya çıktığını belirtmektedir (Tuna, 2013a, s. 412).

Korkut Tuna, mikro boyutta şehir çalışmalarını İstanbul şehri üzerinde yoğunlaştırsa da bu anlamda ilk çalışması, 1987 yılında ele aldığı, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve Şanlıurfa'ya Düşen Rol Üzerine Bir Kaç Not adlı, Şanlıurfa'nın tarihi konumu ve jeo stratejik konumuna değindiği çalışmasında görmek mümkündür. Tuna, söz konusu çalışmada, Şanlıurfa'nın GAP ile birlikte geçireceği değişim ve dönüşüm ve bu değişim dönüşümde üstleneceği role ilişkin önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır (Tuna, 2013a, s. 413–420).

Korkut Tuna'nın mikro boyutta şehir çalışmalarına yaptığı bir diğer önemli katkı, danışmanlığını yaptığı yüksek lisans ve doktora öğrencilerini bu alanlarda çalışmaya yönlendirmesidir. Bu anlamda, Seda Bilan'ın Gecekondu Varoşa Kadının Değişen Statüsü: Bayramtepe Örneği (2006) adlı yüksek lisans çalışması ile Kentin Mekânsal Dönüşümü ve Toplumsal Gerilimler: İstanbul Örneği (2012) adlı doktora çalışması; Suvat Parin'in Kentsel Ortamda Bir Getto (Fatih Kadınlar Pazarı Örneği) (2008) adlı doktora çalışması; Alim Arlı'nın Kent ve Mekan: 1990'lardan Sonra Denizli'de Kentsel Dönüşüm Süreci (2009) adlı doktora çalışması ve Murat Şentürk'ün Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul (2011) adlı doktora çalışmasını saymak mümkündür.

8. Sonuç

Korkut Tuna, şehir çalışmalarında şehirlerin ortaya çıkışını ve yaygınlaşmasını açıklamayı temel amaç edinmiştir. Bu doğrultuda, mevcut literatürü inceleyerek eleştirel bir bakış açısıyla değerlendirmekte ve hâkim olan paradigmayı sorgulamaktadır. Şikago Okulu temsilcilerinin yanı sıra, Pirenne, Weber, ve Lefebvre gibi düşünürlerin fikirlerini tartışan Tuna, bu kuramlarda Batı merkezli bir yaklaşımın öne çıktığını, sınırlı bilgiye dayanılarak evrenselleştirme çabalarının olduğunu vurgulamaktadır. Şehri, bir ilişkiler ağının merkezi olarak tanımlayan Tuna, ilk şehirlerin Doğu'da ortaya çıktığını ve zamanla Batı'ya yayıldığını belirtmektedir. Ayrıca, Doğu ve Batı'daki şehirlerin farklı gelişim süreçlerine sahip olduğunu, ancak mevcut literatürde Doğu'nun yeterince dikkate alınmadığını ifade etmektedir (Keskin, 2020: 3196).

Korkut Tuna, Türkiye'de şehir sosyolojisine ilişkin yaptığı makro çalışmalar ile alanın önemli isimlerinden birisi olmayı başarmıştır. Onun şehir konusunu ele alışı içinden geldiği sosyoloji geleneğinin, özellikle Baykan Sezer'in sistematige oturttuğu sosyoloji anlayışının izlerini taşımaktadır. Baykan Sezer'in Doğu-Batı çatışması teorisi ile toplumsal olaylara yaklaşımı yakın mesai arkadaşı olan Korkut Tuna'nın da çalışmalarına yansımıştır. Tuna, Doğu-Batı çatışması teorisinden hareketle şehir konusunu ele almıştır. Bu anlamda ilk elden Batı şehir teorilerinin detaylı bir açıklamasını veren Tuna, Doğu şehirlerinin önemini Batı teorilerinin eleştirisi üzerine inşa etmiştir. Ona göre tarihteki ilk şehirler Batı şehir teorilerinin iddia ettiği gibi Batıda değil Doğuda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte Tuna, Doğudaki şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması konusunu ele alırken iki noktaya dikkat çekmektedir: Artık ürün ve merkezi örgütlenme. Ona göre, ilk şehirlerin oluşumu artık ürünün oluşması ve bu artık ürünün merkezi bir örgütlenme ile birlikte değerlendirilmeye başlanmasına bağlı olarak gerçekleşmiştir. Tuna'nın bu yaklaşımı, şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşmasına dair özgün bir özellik olarak dikkat çekmektedir.

Korkut Tuna, Şehirlerin Ortaya Çıkış ve Yaygınlaşması Üzerine Sosyolojik Bir Deneme adlı çalışmasında Doğu-Batı çatışması ekseninde olayları ele almaktadır. Batı şehir teorilerini eleştirerek Doğu şehir modellerini ön plana çıkaran Tuna, söz konusu çalışmada Toynbee'nin geleceğin dünya şehri teorisini ele alırken, Toynbee'nin bu öngörüsünün hiç

bir zaman geçekleşmeyeceğini ifade etmektedir. Günümüz küresel şehirlerinin, Toynbee'nin geleceğin dünya şehri teorisine uygun olup olmadığı yapılacak yeni bir takım çalışmalar için bir araştırma sorusu olarak değerlendirilebilir.

Tuna'nın söz konusu çalışmasının en önemli eksikliği ise kendisinin de belirttiği gibi küresel şehir olgusuna yer verilmemiş olmasıdır. Şehirlerin ortaya çıkışı ve yaygınlaşması konusunda detaylı açıklamalara yer veren Tuna, çalışmayı yaptığı ilk dönemlerde küresel şehir gerçeğini fark edememiş, söz konusu çalışmasını yeniden ele alırken küresel şehir konusuna kısaca değinmiştir. Ona göre küreselleşme denen olguyu anlamak için küresel şehir gerçeğini anlamak gerekmektedir. Bunun yanı sıra Türkiye'de özellikle 1960'lı yıllardan sonra sosyal bilim alanında tartışma konusu olan feodalizm tartışmalarına da değinen Tuna, Osmanlı toplumunun feodal bir yapıya sahip olup olmadığını feodalizm ve şehir arasındaki ilişkiden hareketle açıklamıştır. Ona göre feodal düzende şehir olgusuna rastlanmaz, dolayısıyla şehir olgusunu bünyesinde barındıran Osmanlı toplumu feodal bir yapı taşımamaktadır.

Tarihsel ve eleştirel sosyoloji anlayışı ile şehir konusunu ele alan Tuna, makro boyutta meselelere yaklaşıp içinden geldiği İstanbul sosyoloji ekolünün önemli bir temsilcisi olarak anılmayı hak etmiştir. Bununla birlikte özellikle şehir konusunda mikro boyutta bir takım çalışmalara da el atarak ve danışmanlığını üstlendiği yüksek lisans ve doktora öğrencilerini bu alanda çalışmalara yönlendirerek özelde İstanbul sosyoloji ekolü, genelde Türkiye sosyolojisi için yeni imkânlar ortaya koymuştur.

Kaynakça

- Alan, S. (2015). *Türk sosyoloji tarihinde İstanbul ekolü: Korkut Tuna örneği* [Yüksek Lisans tezi, Bingöl Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Alver, K. (2011). Korkut Tuna ve şehir sosyolojisi, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 329-346.
- Arlı, A. (2009). *Sosyal mekânda farklılaşma: Denizli'de kırsal/kentsel dönüşüm (1990-2000)* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bilan, S. (2006). *Gecekonduvan varoşa kadının değişen statüsü: Bayramtepe örneği* [Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bilan, S. (2012). *Kentin mekânsal dönüşümü ve toplumsal gerilimler: İstanbul örneği* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Bulut, Y. ve Arlı, A. (2008). Korkut Tuna ile Türk sosyolojisinin dünü ve bugünü üzerine, *Türkiye Araştırmaları Literatürü Dergisi*, 6(11), 327-352.
- Keskin, E. B. (2020). Korkut Tuna sosyolojisinde şehir. *OPUS-Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 16(30), 3183-3212. DOI: 10.26466/opus.777793
- Okan, O. (2011). Şehir, tarih, sosyoloji: Korkut Tuna'nın şehir yaklaşımı, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(22), 305-328.
- Parin, S. (2008). *Kentsel ortamda bir getto: Fatih Kadınlar Pazarı örneği* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Şentürk, M. (2011). *Kentsel müdahaleler açısından İstanbul* [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>
- Tuna, K. (1987). *Şehirlerin ortaya çıkış ve yaygınlaşması üzerine sosyolojik bir deneme*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Tuna, K. (1989). Feodalizm tartışmalarında yeni bir ele alış denemesi: Feodal düzen ve şehir, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(1), 197-222.
- Tuna, K. (1994). Amerika'nın bulunuşunun Batı'da yol açtığı gelişme: Kentsel toplum, Recep Ertürk ve Hayati Tüfekçioğlu (yay. haz.), *500. Yılında Amerika* içinde (ss. 139-146) İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Tuna, K. (2003). Küresel mi/yerel mi: Neler oluyor bize?, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(6), 1-12.
- Tuna, K. (2004). Kentsel dönüşüm sorunları ve İstanbul kimliği, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(8), 1-8.
- Tuna, K. (2009). Şehirin serüveni, *Hece Dergisi: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili*, (150-151-152), 16-22.
- Tuna, K. (2013a). *Yeniden sosyoloji*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Tuna, K. (2013b). *Toplum açıklama girişimi olarak şehir teorileri*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Uçan, H. (2009). Batı şehri ve küresel şehir, *Hece Dergisi: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili*, (150-151-152), 181-187.